

Eko-Paha, Kurumsal Sanat ve Bohem Reddiye

Derya Bayraktarođlu

Feminist Tahayyül, 5(2): 389-397.
(Sanat)

ISSN: 2777-6211

feministtahayül
Cilt 5(2) - Kış 2020, 2021

Eko-Paha, Kurumsal Sanat ve Bohem Reddiye

Derya Bayraktarođlu

Yeryüzü ısınıyor. Isınmadaki artış 1,5 derecede sabit kalsa bile buzullar erimeye ve kıtalar batmaya devam edecek. Su, yiyecek ve geçim kaynakları küresel iklim değışikliği risklerine maruz kalmaya ve savunmasız canlılar bundan orantısız etkilenmeye devam edecek. Bir şeyler yapmak gerekiyor, ama nedir? Eşitsiz koşullarda sürdürülebilirlik mümkün mü? İklim krizini dahi kazanç kapısına dönüştüren bir ekonomik sistemin, gezegenin yaşamı ağırlama süresini uzatacak bir değışimi harekete geçirmesi mümkün görünmüyor. Bu nedenle *doğaya-dost* alışverişlerle zaman kazanmaya çalışmak yerine kalan sürede eşit ve sömürsüz yaşam için çabalamak yararımızdır. Gezegenin yaşama ev sahipliği yapmayı sürdürüp sürdürmeyeceğini belirleyecek olan budur. Sanatta bu çaba, toplumsal ve ekolojik krizleri birbirinden ayrı görmemek ve maruz kaldığımız kapitalizmden çıkış yolu aramayı sanatın konusu yapmakla somutlaşır. Ekolojiyi sanatta tematik bir unsur değil, sanatı bu konuda acil soru ve taleplerin muhatabı ve değışimi harekete geçirmeye yetkin görmekle somutlaşır. Sanat kurumlarını doğaya-dost temenniler mekânına dönüştüren ve sanatın krizlere çözüm önerileri sunma becerisini devre dışı bırakan aynı sistemin ticari vizyonunu deşifre etmemize yarayacak sanatsal bir çabaya ihtiyacımız var. Bu çabalar nasıl bir sanat endüstrisinde üreteceğimiz ya da izleyici olacağımız, sanatın işlevi ve dolayısıyla nasıl toplumlarda yaşayacağımız ve geleceğin neye benzeyeceği konusunda belirleyici olabilir.

Eko-Paha

Maruz kaldığımız ekonomik sistem çarpık pahalar imâl etme ve işletmeye dayalıdır. Bu sistem bir süredir eko-pahayı işletiyor. Hazır moda sektöründe lider markalar, ürettikleri doğaya dost heybeleri atık yönetimi konusunda kitleleri bilinçlendirme kampanyalarıyla pazarlıyor. Görüntüsü çekici olsa da dayanıksız dikişleri nedeniyle kullan-at bu çantaların satış fiyatı dengi birçok üründen yüksek. Ev içi alanın enerjisini dengeleme gibi soyut işlevler eklenerek bir

temizlik ürünü olarak pazarlanan, böylece kanıksanmış zehirli temizlik ürünlerini yerinden etmeden yükselen organik lavanta yağı deterjanlardan, aylık su faturası tutarından, yani sudan pahaca ağır. Ekolojiye dair konuları ele alan sanat yapıtları ve sergilerin bir ülkeden diğerine nakil ve sunum süreçlerindeki karbon ayak izi (nakil taşıtlarının sarfettiği fosil yakıtlar, paketlemede ve yeniden paketlemede kullanılan plastik malzemeler, yapıtın yerleşimi ile sökülmüne gerekli mimari müdahaleler ve o müdahalelerde kullanılan geri dönüşmez yapı malzemeleri) göz dolduruyor.¹ Bunlarla birlikte, sergilenen yapıtın nakliye maliyeti yer yer satış değerinin üzerinde.

Dinamik ekonomik sistemimizde hangi temanın, malzemenin ve canlının, hangi kimlikler ve yönelimin öncelikli olduğu, hangi coğrafi konumun ülkeler arası alım-satımı yapılan katı atıkların birikim yeri ya da savaş bölgesi olacağı kâr arayışıyla belirlenir. Bu bakımdan sürdürülebilir kalkınmacı paradigmalardan ya da doğaya dost temennilerin yaşama değil egemenin refahıyla ilgili olduğu öngörülebilir. Girişimcinin sosyal sorumluluk projeleri sona yaklaştığımızı bildiriyor olsa da talan, sömürü, ötekileştirilme, yerinden edilme, güvencesizlik ve yabancılaşmayla yüz yüze olan çoğunluğumuz hayvanlar, nehirler ve ormanlarla birlikte tarif edilen sonu deneyimliyoruz. Sonumuz bu yıkımlarda birleşiyor ve daima tekrarlanıyor. Bu tekrarın payımıza düşen zamanında yaşam sürerken, sera gazı salınımındaki artışın sebebini bireyin eylemlerine bağlayıp sorunun içinden çıkmak mümkün görünmüyor. Bilinçli bir tüketici olup doğaya dost alım satım gerçekleştirme yoluyla dünyada daha uzun süre kalmaya odaklanmak yeşil aklamının (*green washing*) içinde geliştirilebildiği uygun bir ortam yaratıyor.

Sanatın bu durumun neresinde durduğu çeşitli açılardan tartışılabilir. Bu yazıda sanatı bir aktivizm zemini, aynı zamanda anlamsal, biçimsel ve ticari spekülasyonlardan menkûl bir

¹ Sanat endüstrisinin karbon ayak izini azaltmak üzere somut hedefler ortaya koyma iddiasıyla *Gallery Climate Coalition* [İklim Koalisyon Galerisi] tarafından 2020 yılında bir konferans düzenlendi. Üretilen eylem planı ne derece uygulandı belirsiz ancak koalisyon kurumlara kullanım kolaylığı sağlamak amacıyla bir çevrimiçi hesaplama aracı paylaştı (Anon1, 2020). Görsel sanatlar alanında ortak ölçütlere dayalı bu araç daha ziyade bağımsız üreticiler (sanatçı, küratör) ve aktivistler için kullanıma ve geliştirmeye uygun görünümündedir.

endüstrinin ürünü olarak hakîm kurumsal eğilimler çerçevesinde tartışmaya çalışıyorum. Sanat her hâlükârda doğanın, “doğal”ın belirlenimine sunulmadığı, tüm canlılar ve yaşayışlar için eşit ve adil bir düzene ulaşmayı sağlayacak girişimlerin içinde gelişebileceği elverişli ortamlardan biridir. Bugün sanat üreticisi ya da izleyici olarak, sanat kurumlarının kitlelere aktardığı sanatın insanın açmazlarından çok günümüz krizlerine dair acil soruları, talepleri ve çözüm önerilerini andırmasını istemek yararımızdır.

Kurumsal Sanat ve Karşılıklı Bağımlılık

Günümüz dijital teknolojileri, alternatif zeminler ve sosyal medyayı da içine alan çevrim içi sahalar düşünüldüğünde sanat, galeri vitrinleri ve müze salonlarından farklı mekânlara hareket etti. Aynı şekilde katılım ve izleme modelleri de günden güne genişliyor. 1960’lı yıllardan bu yana toplumsal hareketlerin, özellikle feminist hareketin talepleri içinde şekillenen sanatın ekolojii, kapitalizm eleştirisi, ırkçılık, savaş karşıtlığı, cinsiyet eşitsizliği gibi bağlamlarda ele alan ve bugüne uzanan eylemliliğini de hesaba katalım. Dolayısıyla hep olduğu gibi bugün de değişimi teşvik edebilecek sanatsal öneriler çok sayıda fakat belirli sebeplerle çeperin dışında kalıyorlar.² Sanat kurumları ve organizasyonları konu ekoloji olduğunda yoğunlukla doğa-birey arasındaki karmaşık etkileşimin altını çizen görkemli iç mekân prodüksiyonları sunarken, aynı zamanda çevresel bozulma ve kirliliği anımsatan malzeme ve biçimler üzerine kurulu bir estetik perspektifi de yaygınlaşıyor.

² Sayısız örnekten biri, küratörlüğünü Marialaura Ghidini ve Rebekah Modrak'ın üstlendiği *exstrange* sergisidir. 2017 yılının 7 günü boyunca çeşitli ulusal eBay sitelerine sızdı, orada gerçekleşti. *exstrange* sergisinin sanatçıları, tasarımları eBay'in Endüstriyel Ekipman, Sağlık ve Güzellik, Emlak ve Garanti Hizmetleri gibi kategorilerinde listeleyerek açık artırmaya sundu. Çorap satın almak için uygulamada gezinen kimi tüketiciler açık artırmaya sunulmuş eşleri senelerdir kayıp bir dizi çorapla karşılaştı. Kimileri duvara fırlatarak kırılacak ve sonra birleştirilmek üzere yeniden sanatçıya postalanacak bir IKEA tabakla ya da alışveriş çantası üzerindeki taşınabilir yaban hayatı isimli bir baskıyla. Yorum bırakarak yapıtlarla etkileşen eBay tüketicilerini de sürece dahil eden *exstrange*, alışveriş uygulaması ile sanat mekânı, izleyici ile tüketici ve yapıt ile onu temsil eden görsel arasındaki belli belirsiz sınırlarda gezinen bir kapitalizm eleştiriydi. Günümüz pazarlama merkezli, tüketim fenomenleri yörüngesindeki yaşamın eşitlikçi yüzeysel temennilerini altüst eden sanat yoluyla eylemin bir diğer örneği, queer performans sanatçısı Akış Ka'nın Türkiyeli queer topluluklar için ekonomik krizden korunma stratejileri paylaştığı video/performansı olabilir (Anon2, 2021).

Yakın tarihte dünyanın en derin çukurlarından biri olan Mariana Çukuru'na yaklaşık 11 kilometre derinliğe dalan deniz altı kâşifi Victor Vescovo şeker ambalajıyla çıka geldi. Kirlilik zamanımızın öncelikli problemlerinden biri ve sanatın buna odaklanması da oldukça isabetli. Diğer taraftan, kapitalist üretim zincirinin en agresif atık üreticileri olan fosil yakıt temelli sanayilerin ve gıda, hazır moda gibi sektörlerde faaliyet gösteren şirketlerin, ironik bir şekilde, ekoloji açılımlı sanat programlarını fonlamaları rastlantı değil. Benzer şekilde denizaltı kaşifinin deneyimini aktardığı söyleşiye prestijli bir uluslararası sanat fuarının ev sahipliği yapması da... Kamu kaynaklarının sakınıldığı sanatın ve sanat kurumlarının devam edebilmek için finansal kaynağa ihtiyacı olduğuna göre, fonlanma-yeşil aklama-karşılıklı bağımlılık modelinde sanat kurumlarının çevre talanına veya sosyo-ekonomik eşitsizliğe karşı eylemliliği cesaretlendirme ihtimali var mı?

Sanatsal üretimin uzun zamandır ekoloji ve kimlik konularıyla meşgul olması nedeniyle sanat, şirketlerin sosyal sorumluluk girişimlerinin meydanı görünümündedir. Sanat kurumlarının ve organizasyonlarının yöneticileri, hem bu temalarda üretilen eleştirel yapıtları içirme hevesinde hem de sanatı aktivizmden (toplumsal değişimi teşvik etme tecrübesi ve kapasitesine sahip eylemlilikten) sakınıyorlar. Bu ikircikli kurumsal tavır, savaş gibi yıkımlarla şekillenen küresel kutuplaşma ortamında daha da öne çıkıyor. Bugün Batıda sanat emekçilerinin Filistin'in toprak bütünlüğünü savunan söylem ve eylemlerinin sanat kurumları tarafından baskılanması ve görmezden gelinmesi karşısında seslerini yükseltmeleri bunun göstergelerinden biridir.

Sanat kurumlarının insan-doğa ilişkisini evirip çevirmesi insan merkezci kurguları sorguya açmak veya ayrımcılığa karşı farkındalığın yükselmesi açısından faydalı olabilir. Fakat hak savunucularının (hayvan hakları ve çevre aktivistlerinin, feministlerin ve LGBTİ+'ların, savaş karşıtlarının...) taşıyacağı güncel tartışma ve taleplere yer vermeksizin bu girişimler dönüştürücü olamıyor. Örneğin geçtiğimiz yıllarda Türkiye'de sanat kurumlarının ekoloji ve yaşam hakları konularına yoğun ilgi gösterdiklerini, ancak bu ilginin 2024 yazında sokakta yaşayan hayvanların öldürülmesinin önünü açan yasa tasarısına direnme noktasında

kendini göstermediğini biliyoruz. Bu gibi konularda bilgi üretme ve kamuoyuna aktarma işine girişmiş sanat kurumları hayvan hakkı savunucuları ve toplumun geri kalan vicdanlı kesimleriyle birlikte bu yasa tasarısına itiraz etmek, direnişe yer açmak veya yaygınlaştırarak duyulmasını kolaylaştırmak için kurumsal kapasitelerini hizmete açmadılar. Oysa sanatı diğer endüstrilerden ve sanat kurumlarını diğerlerinden ayıran tarihsel ve etik sorumluluklar, özgün beceriler ve üretim araçları mevcut. Bunlar işletilmediğinde sanat kurumlarının, faaliyetlerinin yeryüzüne ve canlı yaşamına zarar verdiğini örtbas etmek isteyen şirketler ve hükümetlerin ihtiyaç duyduğu “yaratıcı” stratejileri sanat alanından da temin etmelerine yarıyor. Yazının başında bunun yalnızca birkaç örneğinden bahsettik; ancak tema, malzeme, biçim ve tesir istimlak etme ve çarpıtma yoluyla gerçekleştirilen icranın örnekleri sayısız. Ortadoğu’da emperyalizme karşı mücadele eden halkların direnişinin görsel sembolü olan poşunun deseninden bulaşık kurulama bezi yaratılıp pazarlanmasından, “kapitalizmi yeniden keşfetmek” başlıklı sanatçı konuk programlarına sanatçı çağırın çok uluslu holdinglere, yaratıcı sektörlerin geliştirdiği seri-üretim “erişilebilir” konseptlere kadar örnekleri çeşitlendirmek mümkün. Sanatsal ifadenin ekoloji ile ilgili meselelerde, meselenin özünü kaçırmadan etki yaratabilmesi, sanat üreticilerinin bugün nerede, nasıl konumlandığını gözden geçirmesine, içinde yaşadığımız ekonomik sistemin tek seçenek olmadığını, sömürsüz ve talansız bir yaşamın mümkün olduğunun altını çizen ittifaklar kurma ve onları sürdürme becerilerine bağlıdır. Aksi hâlde kurulama bezi ne kadar politik ve dönüştürücü olabilirse, kurumların çizdiği çerçevelere sorgusuz dahil olarak üretilip sunulan sanat, çevre kirliliği konusunda bir değişimi harekete geçirmekte o kadar etkili olabilir.

Ek olarak belirtmek gerekir ki, bağımsız sanat üreticileri (sanatçı ya da küratör) karşılıklı bağımlılığa dayalı kurumsal iklimden bağımsız değil. Ancak katılmakta sorun görmedikleri organizasyon ve kurumlardan çekilmeyi –benzerleriyle kurulmuş iş birliklerini gözden geçirmeksizin– çözüm olarak görebiliyorlar. Kurumlara yöneltilen kapsayıcılık eleştirileri, pozitif ayrımcılık talepleriyle şekil alıyor. Doğal kaynakları yağmalayan şirketler ve mensuplarıyla ticari ilişkiler sürdürüp, sokak veya çevrimiçi sahalarda çevre hakları mücadelesi yürütmek sanat sektöründe oldukça sıradan. Söz konusu sanat üreticileri yeşil

aklamanın içinde gelişebildiği sanat dünyasının güneşi olarak muamele görebiliyor. Hatta, güneş paneli olarak!

Sonuç olarak eşitlikçi ve katılımcı ilkeler izlediğini öne süren şirket ve hükümetler, eleştiri ürettiğini iddia eden sanat kurumları ile eşleşiyor. Kurumlar iş dünyası gurusu niteliklerine yaşam veren sanatçı ile eşleşiyor. Bu arada belirli yerlerde ve sürelerde, bilet ücreti karşılığında erişilen veya fuarlarda patronlar için satışa sunuldukça halka arz edilen gösterişli prodüksiyonlarla ve belirli sanatçıların üretimleriyle tanımlı ekolojik yüksek sanatın hedeflenen izleyicisi (kentli, çalışan) verili şartlardaki izleme deneyimiyle bu sanatın sürdürülebilirliğini güvence altına alıyor.

Bohem Reddiye

Çözümün boykota, vandalizme ya da içerilmeyenin pozitif ayrımcılık talebiyle şekillenecek çokselsliliğe benzemeyeceğini iddia edeceksek, çözüm neye benzer?

Boykotun belirli sebeple bir süreçten ya da süren bir ilişkiden çekilmek demek olduğunda hemfikirsek, boykot edilen sanat kurumları/organizasyonları ile şirketler birbirlerine bağlı olduğuna göre, boykotun konusu ihlâlin bir defaya özgü olması mümkün mü? Değilse, sanat üreticilerinin önceki ve süren diğer pozisyonlarını da sorgulaması gerekmiyor mu? Kurumsal yapılar ve ağlar ile işbirlikleri kurarken de itiraz ve eleştiri sürdürülebilir diyelim. O da değilse, ne dahil olma hali, ne bağımsızlık, ne de arada bir kitlesel boykota eklenecek çıkılan dışarı ihlâlin (bir çevre talanının, bir savaşın, bir yolsuzluğun, ayrımcılığın) tekrarlamayacağına, yani boykotun başarısına dair umut veriyor.

Öte yandan alternatif ağlar olmadan veya yetersiz kapasitedeyken terk etmeyi tek çözüm gören yaklaşım, “yoksul olmayı bırak”³ seslenişine benziyor. Bu terk kimin işine yarar? Şirketlerin işine yarar mı? Yüzyıllardır sabit şablonlara az ya da çok dayalı faaliyetlerini günümüzde şirketlerin finansal desteğiyle sürdüren ve sanatsal ifadeyi aktivist çabadan ayırma gereğiyle estetik ölçütleri işe koşan müzelere yarar mı? Bağımsız sanat üreticilerinin işine yarar görünmüyor, çünkü “bohemin” kırılğan finansal yaşamı kurumlar ve alternatif ağlar olmaksızın ufalanmaya maruzdur. Geçici ve düzensiz çalışıp bu doğrultuda gelir elde eder veya edemezler. Bu bakımdan hâkim kurumlarla iş birliklerini gözden geçirmeleri gibi süregiden pozisyonlarını alternatif ağlara olan ihtiyaca yönelik kullanıma sürmeleri de işlevseldir.

Her alan gibi sanat da çoğunluk tarafından kabul göreni temin ediyor. Bu nedenle "öteki" sanat üreticisinin kapsanma ideali gerçek dışı olabilir. Kurumsal sosyal sorumluluğun sanat alanına da yansıyan pozitif ayrımcılık uygulamalarına bağlanmak yerine yeni bir katılım anlayışı için çabalamak, ezberlenmiş kategorik emek tanımlarını izlemek yerine ihtiyaçları ve talepleri netleştirmek, hangi taleplerin nerede önceliklendirileceğini yeniden düzenlemek yararımızdır. —Özel sanat kurumlarına yoğunlaşmak bir yana, kamu kaynaklarının bağımsız sanat üreticilerine ayrılması için devlet kurumlarına ve yerel idarelere talep yönelterek sonuç almak ihtimal dahilindedir. Benzer şekilde, sendikaları gözden çıkarmak yerine, görsel sanatlar üreticilerinin ihtiyaçlarıyla şekillenen bir temsiliyet sanatta kurumsal politikaların, kurum sahibi şirketler ve dolayısıyla siyasetin çıkarlarına uygun yapılanmasını zorlaştıracaktır.

Louvre Müzesi'nde Mona Lisa resmine saldırı eylemi gerçekleştiren Riposte Alimentaire Grubu şöyle soruyordu: “Hangisi daha önemli, sanat mı sağlıklı ve sürdürülebilir gıda hakkı mı?” Her ikisi de. Bu nedenle dünyayı yöneten ayrıştırıcı bir ticari vizyonu reddetmek her ikisi için de önemli. Sanatın yaşamın kendisinden ayrı bir anlamı yok, bu

³ Hiton şirketler zinciri varisi Paris Hilton'un cürekâr bir inovasyonu mu yoksa ona karşı kitlesel bir tersinleme mi olduğu çokça tartışılmış slogan, İnternet meme'i. Kamusal sosyal hizmetlerdeki kesintiler vb. eşitsiz uygulamalara tepki vermek, yoksulluğun olmadığını iddia eden siyasetçileri eleştirmek için hala yaygın kullanılmaktadır.

sebeple yapıta saldırmak aktivizmin değil egemenin tasarısını çağrıştırıyor. Günümüz müzesinin McDonalds'ı andırdığı doğru, fakat sanat üreticisi, aktivist veya izleyici olarak sanat kurumunda protest zaman geçirmenin başka yolları olabilir. Sanat ve eylem tarihi bunun örnekleriyle doludur.⁴

Maddi sıkıntılarla hayatta kalmaya ve üretmeye çalışan, eşitlik inancı parçalanmış birçok sanat üreticisinin önceliği farklı olabilir. Fakat güvencesizliği çalışma yaşamından taşıyarak ortaklaşma zemini olarak kuran düşünce ve hareketlerin çabalarına sanatsal üretimle yakınlaşmak sanat endüstrisini ve dolayısıyla içerisindeki çalışma koşullarını etkileyebilir. Bu hareketlerin en etkini bugün hâlâ feminizm gibi görünüyor. Feminizm, çevreyi yeryüzüne, karşılıklılığı bir aradalığa ve sorumluluğu ortak mücadeleye dönüştüren tahayyüllere önemli ölçüde şekil verdi. Bu gibi fikirlerin sanat alanında kavramsallaşması ve işlenmesinde belirleyici oldu. Bu nedenle sanatta, insanı insan-olmayan ve yeryüzüne bağlayan eylemliliğin açık-kaynak haznesidir. Feminist hareketin kesişimsel hak mücadelesi ve deneyiminin günümüz kurumsal sanat ikliminde nasıl sarf edildiğine, kavramların ve ekolojiye ilişkin bağlamın nasıl manipüle edildiğine dikkat kesilmek, günümüz sanat ve ekoloji tartışmaları için özellikle önemlidir. Bu dikkat, hesap verebilir kurumlar, adil politikalar talep etmeye yarayabilir. Kesişimsel mücadeleyi sanatın konusu haline getirmek ise hem sanat endüstrisinin yörüngesini hem de bir arada yaşamaya dair kolektif anlayışımızı değiştirebilir. Sanat üreticileri olarak bu değişimi nasıl gerçekleştireceğimizi belirleyecek olan bizleriz ve sanatın nasıl ve nerede üretileceğini şekillendirme sorumluluğuna sahibiz. Alternatif üretim ve karşı koyma usullerimizi elemeye, bunların sanata ve izleyiciye faydası olup olmayacağına karar vermeye girişen yerleşik sanat tarihi yazımlarına ilişmek veya onları reddetmek gibi mücadele cesaretini artıran sanatın aktarılabileceği başka alanları, ağları ve anlatıları oluşturmak da bizim işimiz.

⁴ Yakın tarihli bir örnek; 26 Kasım 2023'te kültür sanat emekçileri Londra Tate Modern Müze içindeki Tribune Hall'u işgal ederek Gazze'de kalıcı ateşkes ve Filistin toplumuyla dayanışma çağrılarını yinelediler.

KAYNAKÇA

Anon1. (2020) “Carbon Calculator”. [online] Erişim adresi: <https://galleryclimatecoalition.org/carbon-calculator/> (Erişim Tarihi: 20 Ağustos 2024).

Anon2. (2021) “Ekonomik Kriz Gerçekten Var mı?... Kocam İle Tanışın”. [online] Erişim adresi: <https://www.youtube.com/watch?v=jM1EZ2nwlPg&list=PLN0qDjQBa6CC7FT8RoBEvRJf1v9-RHJW-&index=3> (Erişim Tarihi: 20 Ağustos 2024).